

JAN BŁACHNIO

Uniwersytet Warszawski

Nienazwana okupacja

Zarząd terenami odebranymi nieprzyjacielowi przez austro-węgierskie związki operacyjne w świetle regulaminów cesarsko-królewskiej armii

ABSTRACT

This article concerns the administration of areas captured by the Imperial-Royal Army. The occupation of captured territory, unnamed in the regulations, was conducted by the higher commands of the Habsburg military. The study presents the structure of these bodies and certain aspects of the impact that their activities had on the conquered population.

Śmiało można zaryzykować stwierdzenie, że konflikty zbrojne towarzyszą ludzkości od samego zarania dziejów. Od chwili wytworzenia instytucji państwa, bez względu na zaawansowanie jego struktur, wojna wiązała się z opanowaniem terytorium nieprzyjaciela. Administracja tak pozyskanymi terenami mogła przerodzić się w trwałą, na mocy postanowień układów pokojowych, lub istnieć jedynie w czasie konfliktu. To przejściowe zarządzanie terytorium nieprzyjaciela nosi nazwę okupacji i wiąże się z koniecznością wypracowania powszechnie akceptowalnych procedur regulujących powinności okupanta wobec zajętego terytorium oraz ludności je zamieszkującej względem nowej władzy.¹

---

¹ Okupacja – inaczej zawłaszczenie, faktyczne zajęcie kraju przez armię nieprzyjaciela; cechą istotną okupacji jest jej przejściowość, przez co dawny porządek w kraju okupowanym zostaje zachowany, a jego zmiany zachodzą tylko w razie konieczności. Prawo krajowe obowiązuje zatem w dalszym ciągu z wyjątkiem przepisów sprzecznych z nową sytuacją. „Okupacja,”

Na przełomie XIX i XX w. doszło do kodyfikacji i ratyfikacji prawa wojennego, a jego obowiązującą w chwili wybuchu Wielkiej Wojny formę zawierała IV konwencja haska dotycząca praw i zwyczajów wojny lądowej. W tym, podpisanym 18 października 1907 r., dokumencie ostatni, trzeci, dział zatytułowany „O władzy wojennej na terytorium państwa nieprzyjacielskiego” został poświęcony zagadnieniu okupacji. Ta część konwencji liczyła 15 artykułów (42–56) zawierających przepisy regulujące różnorodnie kwestie. Za najbardziej ogólny należy uznać przepis definiujący zasięg okupacji – według artykułu 42 konwencji podlegały jej jedynie terytoria rzeczywiście zależne od władzy obcej armii, na którym jest ona w stanie faktycznie ją wykonywać. Szerokie zastosowanie znajdowały również postanowienia takie jak zakaz stosowania kar zbiorowych, zwłaszcza finansowych (art. 50). W konwencji nie brakowało również przepisów szczegółowych dotyczących dóbr i usług, które armia mogła pozyskiwać na okupowanym obszarze wraz z zastrzeżeniem, że w ten sposób jego ludność nie może zostać zmuszona do działań na szkodę swojej ojczyzny (art. 52–54).²

Wyżej wymienione przepisy wyznaczały wyraźne ramy, w których miały funkcjonować służby odpowiedzialne za administrowanie terenami odebranymi nieprzyjacielowi w czasie trwania kampanii. Dostosowanie sił zbrojnych do istniejącego międzynarodowego porządku prawnego wymagało przygotowania odpowiedniego zestawu regulacji, które stałyby się podstawą funkcjonowania wojska w czasie działań okupacyjnych.

Jak dotąd problem normatywnego podejścia do kwestii okupacji w europejskich armiach na przełomie XIX i XX w. nie przyciągnął uwagi polskiej historiografii. Taki stan rzeczy jest w dużej mierze efektem ogólnego kształtu badań nad kwestią funkcjonowania służb tyłowych, które, jak dotąd, nie cieszyły się zainteresowaniem ze strony historyków. Nieliczne teksty powstałe w okresie międzywojennym skupiały się raczej na działaniu instytucji tyłowych w czasie trwania kampanii. Prace autorów, takich jak Stanisław Juliusz Toruń,³ Gustaw Łowczowski,⁴ Wiktor Gawroński⁵ czy duet

---

w *Encyklopedia wojskowa*, red. Otton Laskowski, t. 6 (Warszawa: Wydawnictwo Towarzystwa Wiedzy Wojskowej i Wojskowego Instytutu Naukowo-Wydawniczego, 1937), 109.

² IV konwencja haska dotycząca praw i zwyczajów wojny lądowej (Dziennik Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej z 1927, nr 21, poz. 161).

³ Stanisław Juliusz Toruń, „Zagadnienie kwatermistrzowskie wojska austriacko-węgierskiego z lat 1914–1918,” w *Studia nad Wielką Wojną*, red. Dariusz Marszałek, t. 1 (Oświęcim: Napoleon V, 2013), 137–204.

⁴ Gustaw Łowczowski, „Organizacja etapów wojska austriacko-węgierskiego i administracja terenami okupowanymi na froncie wschodnim podczas wojny 1914–1918,” w *ibid.*, 205–221.

⁵ Wiktor Gawroński, „Zarys rozwoju wojsk kolejowych i kolejnictwa wojskowego w Niemczech, Austrii i Rosji,” *Saper i inżynier wojskowy. Miesięcznik poświęcony służbie wojsk saperkich, fortyfikacji i budownictwu wojskowemu* 1, nr 7 (1922): 216–225.

Jan Pawlicki i Stanisław Reklewski,⁶ poświęcono strukturze tyłów armii albo służbie oddziałów taborowych. Z uwagi na szeroko zakrojone ramy chronologiczne artykuły te cechuje jednak znaczny stopień przeglądowości, nierzadko nie są też one wolne od pewnych błędów i uproszczeń. Ponadto niemal zupełnie pomijają kwestie regulaminu, cytując go jedynie w minimalnym stopniu niezbędnym do ukazania prawnej podstawy funkcjonowania poszczególnych służb.

Na tym tle pozytywnie wyróżniają się dwa artykuły Roberta Saloniego wydane w okresie międzywojennym w wojskowym czasopiśmie *Bellona*.⁷ Oba te teksty stanowią komentarz do postanowień regulaminu organizacji służb tyłowych,⁸ w którym autor poruszył również kwestie zarządzania terytorium odebranych nieprzyjacielowi.

Celem niniejszego tekstu jest przedstawienie problematyki administrowania terenami odebranymi nieprzyjacielowi w przepisach regulujących funkcjonowanie cesarsko-królewskich sił zbrojnych. Za podstawę poniższych rozważań posłużyły regulaminy obowiązujące w cesarsko-królewskiej armii przed I wojną światową i w czasie jej trwania, dotyczące takich zagadnień jak organizacja armii habsburskiej,⁹ żywienie wojska i zwierząt przydzielonych do oddziałów wojskowych,¹⁰ funkcjonowanie służb tyłowych¹¹ czy kształt wyższych dowództw naddunajskich sił zbrojnych.¹²

Przyjęte w podwójnej monarchii przepisy dotyczące wojskowego zarządu terytoriami odebranymi nieprzyjacielowi wykazywały silny związek z przyjętą nad Dunajem doktryną wojenną. W przededniu wybuchu Wielkiej

⁶ Jan Pawlicki i Stanisław Reklewski, „Służba taborowa na froncie wschodnim w okresie 1914–1915 r.,” w *Studia*, 1:67–112.

⁷ Robert Saloni, „Organizacja służby etapowej w b. wojsku austriacko-węgierskim,” *Bellona* 19, z. 3 (1925): 346–359; „Organizacja służby etapowej w b. wojsku austriacko-węgierskim (II),” *Bellona* 20, z. 1 (1925): 76–100.

⁸ *E-57. Entwurf. Etappenvorschrift. Ausschließlich für den Dienstgebrauch* (Wien: k.k. Hof- und Staatsdruckerei, 1912).

⁹ Mario Christian Ortner, *Organisationshandbuch der k.u.k. Armee im Ersten Weltkrieg 1914–1918. Heeresstruktur, Aufbau und Gliederung* (Wien: Militaria Verlag, 2018); jest to wydawnictwo źródłowe zawierające reprinty następujących austro-węgierskich regulaminów i wojskowych pism organizacyjnych: *Heerwesen 1. (Allgemeiner) Teil* (Wien: Selbstverlag Hugo Schmid, 1913); *Heerwesen 2. Teil Österreich Ungarn* (Wien: Selbstverlag Hugo Schmid, 1915); *Neuorganisationen während des Krieges* (Wien: k.k. Hof- und Staatsdruckerei, 1917) oraz niepublikowanych: „Neugliederung und Einteilung des öst.-ung. Heeres am 15 Juni 1918”; „Letzte Kriegsgliederung der öst.-ung. Und der dem k.u.k. AOK. Unterstellten deutschen Streitkräften am 15 Oktober 1918”.

¹⁰ *L-2. Vorschrift für die Verpflegung im Kriege* (Wien: k.k. Hof- und Staatsdruckerei, 1909).

¹¹ *E-57*.

¹² *E-53. Vorschrift für die höheren Kommandos der Armee im Felde (Internationale Gesetze und Gebräuche im Kriege)* (Wien: k.k. Hof- und Staatsdruckerei, 1913).

Wojny państwo Habsburgów planowało przeniesienie działań na terytorium przynajmniej jednego z potencjalnych przeciwników.

Cesarsko-królewski Sztab Generalny (*Generalstab*) opracował plan umożliwiający użycie odpowiednio podzielonych sił w dwóch wariantach. Zakładano, że Austro-Węgry będą musiały stawić czoła bądź to jedynie Serbii i Czarnogórze, bądź też Rosji i jej południowym sojusznikom. Cesarsko-królewskie wojska zostały podzielone na trzy grupy – rzut „A”, „minimalna grupa bałkańska” i rzut „B”. Stanowiący około 60% ogółu sił rzut „A” był każdorazowo przeznaczony do działań przeciwko Rosji, podobnie jak celem „minimalnej grupy bałkańskiej” było powstrzymanie Serbów. Zadania stawiane przed rzutem „B” w pełni zależały od konfiguracji, w jakiej do wojny przystąpił przeciwnik. W przypadku lokalizacji konfliktu na Bałkanach rzut „B” miał zostać użyty do ofensywy przeciwko Serbii. Jeśli by jednak do wojny przystąpiła Rosja, oddziały te miały się skoncentrować w Galicji, ale dopiero po 18. dniu mobilizacji.¹³

Według szczegółowych postanowień planu, który zakładał powolną mobilizację sił rosyjskich (Rosja miała być gotowa do wojny 30. dnia mobilizacji, natomiast 20. dnia mobilizacji jej siły szacowano na nieco tylko większe od austro-węgierskich¹⁴), przeznaczone na front północny jednostki miały zneutralizować zagrożenie rosyjską akcją zaczepną, które z powodu ukształtowania granicy państwowej wisiało nad podwójną monarchią od północy i wschodu.

Dla osiągnięcia tego celu Austriacy zdecydowali się wykonać ruch zaczepny na północ, przeciwko siłom rosyjskim koncentrującym się na obszarze pomiędzy Wisłą a Bugiem. Manewr austro-węgierski zakładał rozbitcie lub odciążenie sił rosyjskich skupionych w Królestwie Polskim, a następnie zagięcie frontu w kierunku wschodnim i wyrównanie jego linii z siłami prawego skrzydła. Taka sytuacja pozwalała wojskom austro-węgierskim pobić resztę oddziałów rosyjskich (koncentrujących się w obszarze Równa – Płoskirów), aby zepchnąć pokonanego nieprzyjaciela w kierunku Kijowa lub wybrzeża Morza Czarnego.¹⁵ Ostatnią fazę działań planowano jednak w bardzo ogólnych zarysach, ale w przypadku zaistnienia korzystnych warunków cesarsko-królewska armia zastosowałaby wobec Rosjan manewr kannański.

¹³ Edward Izdebski, *Bitwa pod Komarowem 26 sierpnia – 2 września 1914 roku* (Chełm: Wyd. Tradycja, 2012), 15.

¹⁴ Andrzej Turowicz, „Operacja limanowsko-łapanowska w kampanii galicyjskiej 1914,” w *Prace Komisji Historii Wojskowości*, red. Robert Kowalski, t. 4/1 (Nowy Targ: Polskie Towarzystwo Historyczne, 2005), 95; Władimir Suchomlinow, *Erinnerungen* (Berlin: Hobbinger, 1924), 344; Anthony Livesey i Hedley Paul Willmott, *The Historical Atlas of World War I* (New York: A Henry Holt Reference Book, 1994), 36.

¹⁵ Izdebski, *Bitwa*, 17.

Powodzenie wyżej nakreślanego planu wojny zależało od przeprowadzenia go w ściśle określonych ramach czasowych i przestrzennych. Północny wariant, w którym nie zachodziła konieczność przeciwdziałania rosyjskim krokom zaczepnym wyprowadzonym z lewego brzegu Zbruczu, zakładał rozpoczęcie działań 22 sierpnia.¹⁶ Wyprowadzone w tym dniu natarcie, przed wykonaniem manewru na wschód, miało osiągnąć linię Warszawa – Brześć Litewski i przeciąć przebiegającą między tymi miastami drogę żelazną.¹⁷ Wymagało to pokonania w linii prostej około 140 km, jednakże przynosiło wymierne korzyści, gdyż w ten sposób zerwaniu ulegały dwa z trzech szlaków kolejowych łączących Królestwo Polskie z Rosją (prócz wyżej wspomnianej arterii także szlak Warszawa – Lublin – Kowel). W wysokim stopniu paraliżowało to przerzut jednostek rosyjskich do strefy przyczółkowej.¹⁸

Abstrahując od tego, że tak wyznaczone pryncypia działań czyniły plan wojny trudnym do realizacji z uwagi na znaczne oddalenie rubieży natarcia od końcowych stacji obsługujących austro-węgierską armię oraz konieczność ustalenia ścisłego współdziałania z armią niemiecką (czego jednak nigdy nie uczyniono), należy zauważyć, że Austriacy zamierzali zagarnąć znaczne połacie rosyjskiego terytorium. Taki stan rzeczy rodzi pytanie o kształt austro-węgierskich przepisów mających regulować kwestie okupacyjne.

Co godne podkreślenia, obowiązujące w cesarsko-królewskich siłach zbrojnych normy często nie operowały pojęciem „okupacja”, choć rozwiązania przyjęte na wielu polach gospodarczej działalności sił zbrojnych w pełni wyczerpują definicję tego pojęcia zawartą w IV konwencji haskiej. Problem zaprowadzenia wojskowej administracji na terenach odebranych nieprzyjacielowi może być rozpatrywany na kilku płaszczyznach.

Przedstawienie cech austro-węgierskiego systemu okupacyjnego należy rozpocząć od wyznaczenia granic terytorium, na którym najwyższą władzę sprawują instytucje wojskowe. W Austro-Węgrzech, w chwili wybuchu wojny, terytorium państwa dzielono na dwie części. Pierwsza z nich nosiła nazwę *Hinterland* (w polskiej literaturze przedmiotu jest zwykle określana jako kraj) i pod względem wojskowym pozostawała pod władzą Ministerstwa Wojny. Dla badań nad cesarsko-królewskimi procedurami okupacyjnymi istotniejsza jest jednak druga część, czyli obszar armii w polu (*Bereich*

¹⁶ Jerzy Pajęczkowski-Dydyński, *Plany operacyjne mocarstw centralnych przeciw Rosji* (Oświęcim: Napoleon V, 2012), 73.

¹⁷ Charles Robert Mowbray Fraser Cruttwell, *A History of the Great War 1914–1918* (Chicago: Academy Chicago Publishers, 1991), 51.

¹⁸ Więcej na temat ofensywy wyprzedzającej zob. Jan Błachnio, *Kraśnik 1914* (Warszawa: Wyd. Bellona, 2018); Pajęczkowski-Dydyński, *Plany*.

der Armee im Felde). Na tym terenie najwyższą władzę sprawowała Naczelna Komenda Armii (*Armeeeoberkommando*, dalej: AOK). Pierwotną granicę dzielącą obie części terytorium podwójnej monarchii ustalał szef Sztabu Generalnego w porozumieniu z ministrem wojny. Decyzja o wszelkich zmianach powyższej granicy należała do kompetencji Naczelnej Komendy Etapów (*Etappenoberkommando*, dalej: EOK), która jednak mogła udzielić swojej prerogatywy jednej z komend etapów armii.¹⁹

Rozmiary podległego wojsku terytorium zmieniały się w zależności od przesunięcia linii frontu, największy wzrost odnotowując wiosną i latem 1915 r. W tym czasie, na skutek serii zwycięskich operacji przeprowadzonych przez wojska państw centralnych Rosjanie zostali wypchnięci z terenów dawnego Królestwa Polskiego, a front ustabilizował się wzdłuż linii Ryga – Jakobsstadt (obecnie Jēkabpils) – Jezioro Narocz – Smorgonie – Baranowicze – Pińsk – Dubno – Krzemieniec – Buczacze.²⁰

Powiększenie rozmiarów terytorium administrowanego przez wojsko spowodowało utworzenie gubernatorstwa wojskowego z siedzibą w Lublinie. Obejmowało ono południową część dawnego Królestwa Polskiego oraz, stanowiący enklawę na obszarze okupacji niemieckiej, klasztor na Jasnej Górze.

W tym miejscu należy zaznaczyć, że obszar armii w polu, już zanim państwa centralne odrzuciły Rosjan na wschód, nie miał jednorodnej struktury. Prócz tego, że dzielił się na tereny zależne od poszczególnych związków operacyjnych, tworząc obszary armii (*Armeebereichen*) – najczęściej administrowała nim armia, choć w pierwszym roku wojny w tej roli występowały również grupy operacyjne – to wyszczególnić można również inne podziały. Obszar armii składał się bowiem z obszaru operacyjnego (*Operationsbereich*) oraz obszaru etapowego (*Etappenbereich*).²¹

Ten pierwszy graniczył z linią frontu. Stacjonowały na nim jednostki taktyczne prowadzące bezpośrednie działania wojenne. Najwyższą władzę sprawowały dowództwa korpusów, które odpowiadały za zaspokojenie potrzeb materiałowych wojskowych oraz regulacje ruchu drogowego.²² To, czy w odniesieniu do *Operationsbereich* zasadne jest używanie określenia „okupacja”, wydaje się kwestią dyskusyjną. Wprawdzie dowódcy korpusów, sprawując swoje prerogatywy, przynajmniej oficjalnie nie powinni byli przekraczać postanowień IV konwencji, ale w praktyce obszar operacyjny stał się strefą całkowicie zmilitaryzowaną, w której brakowało warunków

¹⁹ Ortner, *Handbuch*, 136–137; Toruń, „Zagadnienie”, 154, 186.

²⁰ Jan Dąbrowski, *Wielka Wojna 1914–1918*, t. 1 (Warszawa: Księgarnia Trzaski, Everta i Michalskiego, 1937), mapa XIV.

²¹ Ortner, *Handbuch*, 136–137.

²² E-57, § 3, art. 13, 5.

do funkcjonowania jakiegokolwiek administracji cywilnej, nawet zależnej od władzy wojskowej.

Regulaminy nie określały w sposób sztywny rozpiętości *Operationsbereich*, a podstawę jej wyznaczenia była zasada stanowiąca, że władza dowódcy korpusu sięgała tak daleko od linii frontu, jak daleko od niej docierały tabory podległego mu związku taktycznego. Oznaczało to, że obszar operacyjny mógł rozciągać się nawet na 60 km, z czego dwie trzecie przypadało na teren działań formacji gospodarczych.²³ Niezależnie od powyższych rozmiarów granica każdorazowo przebiegała przez ułożone najczęściej w jednej miejscowości: stacji pobierania (*Fassungstationen*), stacji zbiorczych (*Sammelstationen*) i stacji ewakuacji (*Abschubstationen*). W tych pierwszych transporty przechodziły pod władzę wielkich jednostek, drugie stanowiły punkty zborne dla ludzi i jednostek przeznaczonych do ewakuacji (przebywały w nich, aż wywóz stawał się możliwy), a z trzecich przeprowadzano ewakuację.²⁴

Pozostający pod bezpośrednim zarządem Etapowej Komendy Armii (*Armeetappenkommando*) obszar etapowy stanowił podstawę wojskowej gospodarki. Przede wszystkim w oparciu o jego zasoby (zapasy mniejszego obszaru operacyjnego zużywały się szybciej) pokrywano potrzeby wojska. Na jego terytorium rozmieszczano również większość stałych zakładów tyłowych armii. To właśnie w tej części obszaru armii w polu w pełni rozwinęły się instytucje okupacyjne.

Należy zauważyć, że wraz z przewlekaniem się działań wojennych i przesuwaniem się linii frontu na wschód doszło do przekształceń organizacyjnych obszaru armii w polu. Na mocy rozporządzenia Naczelnej Komendy Armii z 18 sierpnia 1915 r. *Etappenbereich* został podzielony na szeroki obszar wojenny (*Weiteres Kriegsgebiet*) i ścisły obszar wojenny (*Engeres Kriegsgebiet*). W skład tego pierwszego wchodziły wszystkie obszary oddane pod władzę wojska w początkowej fazie konfliktu (Królestwo Galicji i Lodomerii, Wielkie Księstwo Krakowskie oraz powiaty Biała, Frysztat, Frydek Mistek, Nowy Jiczin, Morawska Ostrawa i Hranice) aż po granicę z obszarem etapowym, który wraz z obszarem operacyjnym tworzył *Engeres Kriegsgebiet*. Przyjęte rozwiązanie miało na celu ograniczenie ruchu ludności na zapleczu austro-węgierskiego frontu. Co godne podkreślenia, dotyczyło ono jedynie integralnych części państwa Habsburgów i nie zastosowano go do obszarów okupowanych. Na północ od przedwojennej granicy utrzymywał się stary podział na obszar operacyjny i etapowy, za którymi rozciągały się tereny gubernatorstwa wojskowego.²⁵

²³ Łowczowski, *Organizacja*, 207–208; E-57, Beilage 3.

²⁴ Ortner, *Handbuch*, 136–137.

²⁵ Toruń, „Zagadnienie,” 154–155, rycina 9.

Z uwagi na dualną strukturę *Bereich der Armee im Felde* na tym obszarze występował podwójny system dowodzenia, który stanowił odbicie struktury wyższych dowództw cesarsko-królewskich sił zbrojnych. Stanowiącą najwyższy organ dowódczy habsburskiej armii w czasie działań wojennych AOK dzieliła się na: Operacyjną Naczelną Komendę (*Operiendes Armeoberkommando*) oraz EOK. Przepisy zaznaczały wyraźną podległość tej drugiej, która dysponowała jednak znaczną autonomią dotyczącą sposobu wykonywania powierzonych jej zadań.²⁶

Naczelna Komenda Etapów decydowała o kwestiach ogólnych dotyczących funkcjonowania wojskowej władzy na terytorium odebranym nieprzyjacielowi. Do jej prerogatyw należały przede wszystkim organizacja służby porządkowej oraz podział terytorium pomiędzy poszczególne armie. Ponadto, w przypadku gdy powołanie gubernatorstwa wojskowego uznano za konieczne, to właśnie *Etappenoberkommando* zajmowała się tworzeniem jego struktur.²⁷

Powyższy stan rzeczy sprawiał, że główny ciężar administrowania obszarami okupowanymi spadał na dowództwa niższego rzędu. W cesarsko-królewskim wojsku również w przypadku związków operacyjnych stosowano podwójny system dowodzenia. Za działania armii odpowiadała Komenda Armii (*Armeekommando*) dzieląca się na Operacyjną Komendę Armii (*Operiendes Armeekommando*) i Etapowa Komenda Armii (*Armee Etappenkommando*).²⁸ Pomimo tego, że przepisy zalecały ścisłą współpracę obydwu pionów, nierzadko zdarzało się, że stacjonowały one w innych miejscowościach. Ten utrudniający wymianę informacji stan rzeczy najczęściej był spowodowany problemami lokalowymi, gdyż dana miejscowość nie zawsze była w stanie pomieścić tak rozbudowaną instytucję.

Wbrew temu, co mogłyby sugerować nazwy obydwu pionów dowództwa, nie miały one wyraźnie rozgraniczonych kompetencji, ponieważ pewne prerogatywy dotyczące działań służb tyłowych przynależały Operacyjnej Komendzie Armii (sprawowała je przede wszystkim wtedy, gdy *Armee Etappenkommando* nie była w stanie efektywnie działać). Za administrowanie obszarem etapowym w pierwszej kolejności odpowiadała jednak Etapowa Komenda Armii, która prócz zabezpieczenia materiałowych potrzeb związku operacyjnego regulowała ruch na drogach gruntowych na podległym sobie obszarze, nadzorowała służby porządkowe oraz wyznaczała granice obszaru armii w polu i dysponowała oddziałami tyłowymi (w tych dwóch ostatnich kwestiach musiała się jednak porozumieć z operacyjnym pionem dowodzenia).²⁹

²⁶ E-53, § 2, art. 9, 4.

²⁷ E-57, § 1, art. 2 i 6, 1–2; Saloni, „Organizacja,” 352.

²⁸ E-57, § 2, art. 7–8, 3; E-53, § 3, art. 15, 7.

²⁹ E-57, § 2, art. 8–10, 3–4.

Etapowa Komenda Armii sprawowała swoje funkcje przy pomocy rozbudowanego aparatu. Na jego czele stał komendant (*Feldmarschalleutnant* – dosłownie feldmarszałek porucznik, odpowiednik stopnia generała dywizji lub generał-majora), którego wspierał szef sztabu (pułkownik lub podpułkownik). Ten ostatni stał na czele oddziału Sztabu Generalnego, którego działalność skupiała się przede wszystkim na zabezpieczeniu potrzeb materialnych wojska, o czym świadczy zakres kompetencji wchodzących w skład oddziału referentów. Na funkcjonowanie obszarów odebranych nieprzyjacielowi najwyraźniej wpływali referenci saperów i fortyfikacji, pionierów oraz kolei żelaznych, czyli urzędnicy tych służb, które zajmowały się utrzymaniem ciągłości transportu. Taki stan rzeczy wiązał się z wachlarzem zadań przewidzianych dla tych referatów, w skład którego wchodziły m.in. opieka nad drogami gruntowymi, wodną siecią transportową, a także konserwacja i budowa kolei o różnym rozstawie torów.³⁰ Intensywność prac prowadzonych przez tych referentów zależała od stopnia rozwoju gospodarczego obszaru okupowanego oraz natężenia eksploatacji istniejącej infrastruktury.

Za kwestie związane z okupacją odpowiadały jednak przede wszystkim pioniry Etapowej Komendy Armii związane z szefem sztabu jedynie pod względem operacyjnym i porządku służby. W tej grupie należy wymienić referenta weterynarii i przełożonego służby sanitarnej (*Sanitätschef*). Ponadto do Etapowej Komendy Armii przynależały żandarmeria polowa oraz wojskowy wymiar sprawiedliwości. Związek z działaniami okupacyjnymi miała także służba intendentury.³¹

Wojskowa służba weterynaryjna była aparatem stosunkowo rozbudowanym i obejmowała jednostki od szczebla pułku do EOK – jednak dopiero na poziomie korpusu powoływano zakłady lecznicze dla zwierząt (mobilny szpital koński – *mobile Pferdespital* – 4 sekcje po 100 koni).³² Taki stan rzeczy był pochodną rozmiarów pogłowia zwierząt pociągowych i wierzchowych (przede wszystkim koni, lecz także mułów, osłów, wołów i psów) służących w wojsku. Kompetencje referenta weterynarii nie ograniczały się jednak do roztaczania opieki nad zdrowiem wojskowych zwierząt. Do zadań tego urzędnika należało również ewidencjonowanie rezerw (personalnych i materiałowych) służących leczeniu zwierząt oraz prowadzenie dozoru weterynaryjnego na podporządkowanym armii obszarze.³³ Wydaje

³⁰ E-53, Beilage 5.

³¹ Ibid.

³² Toruń, „Zagadnienie,” 199; Katrin Tschachler, „Die veterinärmedizinische Versorgung der Pferde des k.u.k. Heeres 1914–1918,” dysertacja doktorska, Veterinärmedizinischen Universität, Wien, 2005, 89, 92, mps.

³³ E-53, Beilage 5.

się, że właśnie to ostatnie zadanie nosiło najwyraźniejsze znamiona działań okupacyjnych, ponieważ skuteczne prowadzenie dozoru bez częstych interakcji z ludnością cywilną oraz współpracy z dotychczasową administracją było niemożliwe. Efektywność wykonania tej kategorii zadań referenta weterynarii pozostaje kwestią otwartą. Dla przedstawienia skali pewnych zjawisk mogą posłużyć dane weterynarii c.k. 3 Armii z czasu kampanii karpackiej przełomu 1914 i 1915 r., kiedy to z 16 przypadków wągliku 2 wykryto u zwierząt gospodarskich – wołu i krowy.³⁴ Ta stosunkowo niewielka liczba zakażeń pozornie może świadczyć o bardzo powierzchownym wykonywaniu swoich obowiązków przez wojskowy dozór weterynaryjny. Należy jednak pamiętać, że jeszcze w przededniu wybuchu I wojny światowej wąglik nie należał do chorób szczególnie rozpowszechnionych i w 1913 r. na terenie Królestwa Węgier zgłoszono jedynie 4702 przypadki tej dolegliwości toczącej zwierzęta różnych gatunków.³⁵

Trudno jest jednoznacznie stwierdzić, czy na okupowanych terenach Imperium Rosyjskiego i Serbii cesarsko-królewscy weterynarze działali równie skutecznie, ponieważ rozprzestrzenienie się chorób zwierzęcych zależało w dużej mierze od poziomu higieny oraz rozwoju gospodarczego poszczególnych obszarów. Niemniej w czasie I wojny światowej w habsburskich siłach zbrojnych nie doszło do epidemii żadnej z najistotniejszych zwierzęcych chorób zakaźnych, która swoim zasięgiem objęłaby ogół zwierząt służących armii.

Kompetencje przełożonego służby sanitarnej pod względem prowadzenia nadzoru epidemiologicznego zbliżały się do tych, jakimi dysponował referent weterynarii. Co więcej, regulamin zakładał współpracę obydwu referentów, ponieważ w myśl jego postanowień służba sanitarna powinna wywierać wpływ na dozór weterynaryjny.³⁶ Taki stan rzeczy miał co najmniej dwie przyczyny. Po pierwsze, część chorób zakaźnych atakujących

---

³⁴ Österreichisches Staatsarchiv, Kriegsarchiv (dalej: AT-OeStA/KA), Feldakten (dalej: FA) Neue Feldakten, Höhere Heereskommandos (1914–1918), Armeekommandos und Armeegruppenkommandos (1914–1918), 3. Armee (1914–1918), Etappenmilitärstationskommanden (1914–1917), r. 52.001–52.488 von 8.2. – 2.8. 381: Veterinärreferent: Nr. 52.001–52.488 von 8.2. – 2.8., Op. nr 52 020/I z 9 II 1915 r., Koszyce; Op. nr 52 027/I z 10 II 1915 r., Koszyce; Op. nr 52 068 z 17 II 1915 r., Sečovce; Op. nr 52 088 z 19 II 1915 r., Nove Mesto pod Šiatrom; Op. nr 52 091 z 24 II 1915 r., Koszyce; Op. nr 52 123 z 7 III 1915 r., Brestov nad Laborcom; Op. nr 52 143 z 2 III 1915 r., b.m.; Op. nr 52 156 z 12 III 1915 r., Nove Mesto pod Šiatrom; Op. nr 52 157 z 4 III 1915 r., Koszyce; Op. nr 52 238 z 10 IV 1915 r., Nová Kelča. Szerzej na temat działań austro-węgierskiej służby weterynaryjnej zob. Błachnio, „Siła pociągowa armii. Konie i inne zwierzęta w wojsku austro-węgierskim w czasie kampanii karpackiej 1914–1915”, *Przegląd Historyczny* 110, z. 4 (2019): 671–689.

³⁵ *Magyarstatisztikaiévkönyv 1913* (Budapest: Magyar kir. KözpontiStatisztikaiHivatal, 1915), 97, 99.

³⁶ E-53, Beilage 5.

przebywające na obszarach okupowanych zwierzęta mogła być również niebezpieczna dla człowieka, żeby wspomnieć choćby nosaciznę czy wścieklicznę. Po drugie, współpraca medyków i weterynarzy nierzadko była konieczna, by umożliwić wykorzystanie mięsa padłych zwierząt w celach konsumpcyjnych. Nim zostało ono przeznaczone do spożycia (w pierwszej kolejności dla jeńców i cywilów), powinno było przejść badania laboratoryjne.

Wojskowy wymiar sprawiedliwości czuwał nad przestrzeganiem prawa na podporządkowanym armii obszarze. Należy jednak zauważyć, że podstawą jego funkcjonowania nie było jedynie obowiązujące dotychczas cywilne prawo karne, czy nawet spisane przed wybuchem wojny kodeksy wojskowe. Militarna służba sprawiedliwości stała bowiem na straży wykonywania aktów prawnych wydanych przez AOK oraz komendy poszczególnych związków operacyjnych.³⁷ Natomiast żandarmeria wojskowa wypełniała zadania porządkowe na odebranych nieprzyjacielowi terytorium. Służba tego typu była niezbędna zwłaszcza w pierwszym okresie okupacji, nim zajęte tereny udało się uporządkować i przynajmniej w części reaktywować administrację cywilną.

Również służba intendentury dysponowała pewnymi kompetencjami okupacyjnymi, miały one jednak bardzo specyficzny charakter i dotyczyły pozyskiwania potrzebnych wojsku materiałów wojennych. Mogły one stać się własnością armii na skutek zakupu lub rekwizycji. Regulamin preferował pierwsze wyjście, co miało na celu pozyskanie przychylnej postawy ludności.³⁸

Cesarsko-królewskie przepisy żywnościowe wyróżniały dwie kategorie zakupów żywności: sprzedaż odrębną (*Handkäufe*) oraz zakupy akordowe (*Akkordkäufe*). Pierwszych dokonywano w miejscu postoju jednostek, przez co w skrajnych przypadkach mogły prowadzić do całkowitego drenażu zapasów i wiązały się z natychmiastową płatnością. Drugi typ zakupów opierał się na pisemnej umowie między jednostką wojskową a dostawcą, która precyzowała termin bądź terminy oraz miejsce odebrania dostawy. Płatności dokonywano po dostarczeniu zamówionych produktów. *Akkordkäufe* były dozwolone jedynie w ściśle określonych sytuacjach – korzystano z nich przede wszystkim w okresach mniejszej aktywności bojowej, na obszarach marszowych.³⁹

Wpływ zaopatrywania armii w produkty żywnościowe i inne materiały wojenne na sytuację obszarów okupowanych nie ograniczał się jednak jedynie do drenażu miejscowych zapasów. Wzmożony popyt w połączeniu z wywołanym kurczeniem się zapasów oraz zwiększoną podażą pieniędzy

³⁷ Ibid.

³⁸ Roman Górecki i Karol Tićak, oprac., *Zasady administracji wojennej*, cz. 2, *O zaprowiantowaniu* (Kraków: Departament Wojskowy N.K.N, 1915), 32.

³⁹ L-2, § 16, art. 1, 64–65.

(środkami płatniczymi, prócz instytucji wojskowych, dysponowali także pojedynczy żołnierze) wywoływały drożyznę, która skłaniała przynajmniej część – jeśli nie większość – producentów żywności i pośredników jej handlu do spekulacji. Taki stan rzeczy w krótkim czasie w sposób ujemny mógł odbić się nie tylko na pokryciu żywnościowego zapotrzebowania armii, lecz także doprowadzić co najmniej do niedożywienia znacznej części mieszkańców obszarów okupowanych.

W celu zapobieżenia rozkręcaniu spirali drożyzny i utrudnienia spekulacji żywnością władze wojskowe wprowadzały na podległych sobie terenach katalog cen urzędowych (maksymalnych). W cesarsko-królewskiej armii po raz pierwszy zastosowano je w listopadzie 1914 r.⁴⁰ Kwoty te opracowywano jednak w oparciu o obserwacje należności rynkowych płaconych na terytoriach przynależnych poszczególnym związkom operacyjnym, a więc w oparciu o przegląd sytuacji gospodarczej przede wszystkim terytoriów podwójnej monarchii. Tym samym pułap cen urzędowych mógł doprowadzić nawet do bardzo wyraźnego obniżenia ceny, co raczej nie budziło entuzjazmu handlarzy i producentów żywności. Zjawisko to na terytorium austro-węgierskim przynależnym c.k. 1 Armii, a więc tej samej, która już w pierwszych miesiącach Wielkiej Wojny musiała zmierzyć się również z zadaniami okupacyjnymi, przedstawia tabela.

Tabela 1. Porównanie cen wybranych produktów z października 1914 r. na obszarze c.k. 1 Armii z cenami maksymalnymi z listopada 1914 r.

Produkt	Cena na obszarze c.k. 1 Armii (korony)	Cena maksymalna (korony)	Różnica (korony)
Chleb pszenny (1 kg)	0,60	0,56	+ 0,04
Ślonina (1 kg)	4,00	2,50	+ 1,50
Cukier (100 kg)	120,00	90,00	+ 30,00
Wino (1 l)	1,60	1,20	+ 0,40
Kawa (1 kg)	4,80	4,50	+ 0,30
Mąka pszenna (100 kg)	56,00	55,00	+ 1,00

Źródło: AT-OeStA/KA FA, Armeeeoberkommando (1914–1918), Quartiermeisterabteilung (1914–1918), 1457: Operative Akten: Op. nr 9.520 – 10.116 (1914), Op. nr 9707, I. Höchstpreise, ceny rynkowe w Dąbrowie, Cieszyn, 20 XI 1914 r.

⁴⁰ AT-OeStA/KA FA, Armeeeoberkommando (1914–1918), Quartiermeisterabteilung (1914–1918), 1457: Operative Akten: Op. nr 9.520 – 10.116 (1914), Op. nr 9707, I. Höchstpreise, Cieszyn, 20 XI 1914 r.

Identyczne ceny maksymalne stosowano na terenach odebranych Rosjanom, ale w dawnym Królestwie Polskim rozbieżności mogły okazać się jeszcze wyraźniejsze z uwagi na różnicę w sile nabywczej rubla i korony. Należy zauważyć, że władze wojskowe często nie pozwalały na swobodną wymianę pieniądza, również w tym przypadku stosując kursy urzędowe, które niekonięcznie musiały odzwierciedlać jego rzeczywistą siłę nabywczą. Dotyczyło to zresztą nie tylko walut państw wrogich, ale także sojuszników, żeby wspomnieć o obowiązujący w c.k. 1 Armii kurs marki do korony równy 1 : 1,25.⁴¹

Wydaje się, że wprowadzenie cen maksymalnych w pewnej mierze ułatwiało gospodarkę wojskową, ale nie było w stanie całkowicie ukrócić spekulacji, często prowadząc do rozkwitu czarnego rynku. Tym samym w warunkach okupacyjnych pogorszeniu ulegała stopa życia ludności.

W cesarsko-królewskiej armii prawem zakupu produktów żywnościowych, a także innych materiałów wojennych dysponowały zarówno dowództwa związków operacyjnych oraz zakłady tyłowe, jak i pododdziały, oddziały i związki taktyczne (do szczebla korpusu włącznie). Wykorzystywana baza źródłowa nie pozwala na wgląd w zakupy dokonywane przez formacje niższego szczebla, nie jest to jednak poważny mankament, ponieważ w warunkach wojny pozycyjnej zaprowiantowaniem oddziałów zajmowały się przede wszystkim służby tyłowe przypisane do dowództw armii lub związków im równoważnych.

Etapowe komendy armii nie wykonywały wszystkich swych prerogatyw bezpośrednio, ale dysponowały organami administracyjnymi niższego rzędu, czyli komendami stacji etapowych (*Etappenstationskommandos*), które w czasie działań wojennych były powoływane przez komendy armii lub EOK. Różniące się od siebie rozmiarami (podległy pojedynczej komendzie nie powinien sięgać dalej niż do połowy odległości dzielącej ją od sąsiadki) stacje były zobowiązane do utrzymywania bezpieczeństwa na podległym sobie obszarze, ponadto opiekowały się transportem, łącznością, kwaterunkiem i żywieniem żołnierzy oraz prowadziły działania sanitarne.⁴²

W warunkach idealnych regulaminy nie przewidywały powoływania instytucji szczebla pośredniego między Etapową Komendą Armii a komendami stacji etapowych. Komendy okręgów etapowych (*Etappenbezirkskommandos*) służyły bowiem przede wszystkim regulowaniu ruchu, nie dysponowały kompetencjami administracyjnymi. Jedynie w wyjątkowych sytuacjach w oparciu o struktury *Etappenbezirkskommando* tworzono ekspozytury.⁴³ Dysponowały one kompetencjami podobnymi do *Armee-etappenkommando*, głównymi przyczynami ich powołania były znaczne

⁴¹ Ibid.

⁴² E-57, § 4 art. 18, 24; 6, 8, Beilage 2.

⁴³ E-57, § 2, art. 12, 4–5; § 5, art. 27–28, 9.

rozmiary obszaru przydzielonego pojedynczej Etapowej Komendzie Armii, który mógł się okazać zbyt rozległym, by możliwe było efektywne nim zarządzanie z jednego ośrodka. Nie bez znaczenia mogło też być ukształtowanie terenu.

Podsumowując, w przededniu wybuchu I wojny światowej cesarsko-królewskie siły zbrojne przyjęły doktrynę ofensywną, planując już na samym początku ewentualnego konfliktu przenieść działania na terytorium nieprzyjaciela. Tym samym wszystkie warianty austro-węgierskich planów wojennych wiązały się z koniecznością przynajmniej krótkotrwałego administrowania terenami odebranymi nieprzyjacielowi, z czego najwyższe habsburskie kręgi wojskowe musiały zdawać sobie sprawę. Niemniej świadomość ta nie przełożyła się na kształt regulacji, przez co w chwili wybuchu wojny cesarsko-królewskie wojska nie dysponowały specjalistycznymi procedurami długotrwałego prowadzenia okupacji znacznych połaci nieprzyjacielskiego terytorium. Przyjęte rozwiązania były obliczone przede wszystkim na zapewnienie siłom zbrojnym możliwości sprawnego prowadzenia działań wojennych w warunkach stosunkowo krótkiego konfliktu (w świetle doświadczeń niemieckich wojen zjednoczeniowych sztaby generalne europejskich mocarstw spodziewały się, że ewentualna kampania o kontynentalnym zasięgu również znajdzie swoje rozstrzygnięcie w ciągu kilku tygodni). Pomimo tego, że w regulaminach brakowało przepisów ściśle określających administracyjne powinności wojska, zasady współpracy z administracją cywilną pozostała na terenach okupowanych czy wreszcie funkcjonowania służb porządkowych, to okazały się one przystającymi do nakreślonych przez prawo międzynarodowe konturów reguł okupacyjnych.

Bibliografia

Archiwalia

Österreichisches Staatsarchiv, Kriegsarchiv

Feldakten, Armeeeoberkommando (1914–1918), Quartiermeisterabteilung (1914–1918)

Feldakten, Neue Feldakten, Höhere Heereskommandos (1914–1918), Armeekommandos und Armeegruppenkommandos (1914–1918), 3. Armee (1914–1918), Etappenmilitärstationskommanden (1914–1917)

Akty prawne

IV konwencja haska dotycząca praw i zwyczajów wojny lądowej. (Dziennik Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej 1927, nr 21, poz. 161).

E-53. *Vorschrift für die höheren Kommandos der Armee im Felde (Internationale Gesetze und Gebräuche im Kriege)*. Wien: k.k. Hof- und Staatsdruckerei, 1913.

E-57. *Entwurf. Etappenvorschrift. Ausschließlich für den Dienstgebrauch*. Wien: k.k. Hof- und Staatsdruckerei, 1912.

- Górecki, Roman, i Karol Tićak, oprac. *Zasady administracji wojennej. Cz. 2, O zaprowiantowaniu*. Kraków: Departament Wojskowy N.K.N, 1915.
- L-2. *Vorschrift für die Verpflegung im Kriege*. Wien: k.k. Hof- und Staatsdruckerei, 1909.
- Ortner, Mario Christian. *Organisationshandbuch der k.u.k. Armee im Ersten Weltkrieg 1914–1918. Heeresstruktur, Aufbau und Gliederung*. Wien: Militaria Verlag, 2018.

Wspomnienia

- Suchomlinow, Władimir. *Erinnerungen*. Berlin: Hobbing, 1924.

Roczniki statystyczne

- Magyarstatisztikaiévkönyv 1913*. Budapest: Magyar kir. KözpontiStatisztikaiHivatal, 1915.

Opracowania

- Błażnio, Jan. *Kraśnik 1914*. Warszawa: Wyd. Bellona, 2018.
- Błażnio, Jan. „Siła pociągowa armii. Konie i inne zwierzęta w wojsku austro-węgierskim w czasie kampanii karpackiej 1914–1915.” *Przegląd Historyczny* 110, z. 4 (2019): 671–689.
- Cruttwell, Charles Robert Mowbray Fraser. *A History of the Great War 1914–1918*. Chicago: Academy Chicago Publishers, 1991.
- Dąbrowski, Jan. *Wielka Wojna 1914–1918*. T. 1. Warszawa: Księgarnia Trzaski, Everta i Michalskiego, 1937.
- Gawroński, Wiktor. „Zarys rozwoju wojsk kolejowych i kolejnictwa wojskowego w Niemczech, Austrii i Rosji.” *Saper i inżynier wojskowy. Miesięcznik poświęcony służbie wojsk saperskich, fortyfikacji i budownictwu wojskowemu* 1, nr 7 (1922): 216–225.
- Izdebski, Edward. *Bitwa pod Komarowem 26 sierpnia – 2 września 1914 roku*. Chełm: Wyd. Tradystor, 2012.
- Laskowski, Otton, red. *Encyklopedia wojskowa*. T. 6. Warszawa: Wydawnictwo Towarzystwa Wiedzy Wojskowej i Wojskowego Instytutu Naukowo-Wydawniczego, 1937.
- Livesey, Anthony, i Hedley Paul Willmott. *The Historical Atlas of World War I*. New York: A Henry Holt Reference Book, 1994.
- Łowczowski, Gustaw. „Organizacja etapów wojska austriacko-węgierskiego i administracja terenami okupowanymi na froncie wschodnim podczas wojny 1914–1918.” *W Studia nad Wielką Wojną*. T. 1. Red. Dariusz Marszałek, 205–221. Oświęcim: Napoleon V, 2013.
- Pajęczkowski-Dydyński, Jerzy. *Plany operacyjne mocarstw centralnych przeciw Rosji*. Oświęcim: Napoleon V, 2012.
- Pawlicki, Jan, i Stanisław Reklewski. „Służba taborowa na froncie wschodnim w okresie 1914–1915 r.” *W Studia nad Wielką Wojną*. T. 1. Red. Dariusz Marszałek, 67–112. Oświęcim: Napoleon V, 2013.
- Saloni, Robert. „Organizacja służby etapowej w b. wojsku austrjacko-węgierskim.” *Bellona* 19, z. 3 (1925): 346–359; „(cz. 2).” *Bellona* 20, z. 1 (1925): 76–100.

- Toruń, Stanisław Juliusz. „Zagadnienie kwatermistrzowskie wojska austriacko-węgierskiego z lat 1914–1918.” W *Studia nad Wielką Wojną*. T. 1. Red. Dariusz Marzalek, 137–204. Oświęcim: Napoleon V, 2013.
- Turowicz, Andrzej. „Operacja limanowsko-łapanowska w kampanii galicyjskiej 1914.” W *Prace Komisji Historii Wojskowości*. T. 4/1. Red. Robert Kowalski, 93–138. Nowy Targ: Polskie Towarzystwo Historyczne, 2005.

Prace niepublikowane

- Tschachler, Katrin. „Dieveterinärmedizinische Versorgung der Pferde des k.u.k. Heeres 1914–1918.” Dysertacja doktorska, Veterinärmedizinischen Universität Wien, 2005.

STRESZCZENIE

Jan Błachnio, Nienazwana okupacja. Zarząd terenami odebranymi nieprzyjacielowi przez austro-węgierskie związki operacyjne w świetle regulaminów cesarsko-królewskiej armii

Niniejszy tekst poświęcono zagadnieniu administrowania terenami odebranymi nieprzyjacielowi przez związki operacyjne cesarsko-królewskiej armii w świetle dokumentów normatywnych regulujących sposoby funkcjonowania habsburskiego wojska. Wprawdzie w regulaminach nie pojawiał się termin *Besetzung* – „okupacja”, ale przyjęte rozwiązania w pełni wyczerpywały jej znamiona. W artykule zilustrowane zostały struktury wyższych dowództw austro-węgierskich sił zbrojnych odpowiedzialnych za administrowanie terenami zdobytymi na nieprzyjacielu oraz sposoby organizacji tych terytoriów. Za podstawę źródłową tekstu posłużyły materiały normatywne: Konwencja dotycząca praw i zwyczajów wojny lądowej (IV konwencja haska z 1907 r.) oraz obowiązujące w habsburskich siłach zbrojnych u progu wybuchu Wielkiej Wojny regulaminy. Pewne uzupełnienie stanowią materiały archiwalne wytworzone przez cesarsko-królewskie związki operacyjne działające na froncie wschodnim w pierwszym roku I wojny światowej.

Słowa kluczowe: I wojna światowa, Austro-Węgry, okupacja, regulaminy, konwencja haska

SUMMARY

Jan Błachnio, Unnamed Occupation. The Management of Captured Territories by Austro-Hungarian Operational Units in Light of the Regulations of the Imperial-Royal Army

This article concerns the administration of captured territories by operational units of the Imperial-Royal Army in light of normative documents regarding the functioning of the Habsburg army. Although the term *Besetzung* – „occupy” does not appear in the regulations, the adopted solutions fully embraced its features. This text illustrates the structure of the higher commands of the Austro-Hungarian

armed forces that were responsible for the administration and organization of the captured territories. The source material relied on normative documents: the Convention Concerning the Laws and Customs of War on Land (4th Hague Convention of 1907) and the regulations in force in the Habsburg armed forces at the outbreak of the Great War. Archival materials produced by imperial-royal operational units that were active on the Eastern Front in 1914 supplement the evidence.

Keywords: World War I, Austria-Hungary, occupation, regulations, The Hague Convention

ZUSSAMENFASSUNG

Jan Błachnio, Unbenannte Besetzung. Verwaltung der vom Feind eroberten Gebiete durch die österreichisch-ungarischen Großverbänden im Lichte der Vorschriften der k.u.k. Armee

Der vorliegende Text widmet sich der Frage nach der Verwaltung der vom Feind eroberten Gebiete durch die Großverbände der kaiserlich-königlichen Armee im Lichte der normativen Dokumente, die die Funktionsweise der habsburgischen Armee regelten. Obwohl der Begriff „Besetzung“ in den Verordnungen nicht vorkommt, schöpfen die gewählten Lösungen seine Möglichkeiten voll aus. Der Aufsatz veranschaulicht die Strukturen der Oberkommandos der österreichisch-ungarischen Streitkräfte, die für die Verwaltung der vom Feind eroberten Gebiete zuständig waren, sowie die Art und Weise der Organisation dieser Gebiete. Der Text stützt sich auf normative Materialien: das Übereinkommen über die Gesetze und Gebräuche des Landkrieges (Vierte Haager Konvention von 1907) und die bei Ausbruch des Ersten Weltkrieges in den habsburgischen Streitkräften geltenden Vorschriften. Ergänzt wird das Material durch Archivalien, die von den im ersten Jahr des Ersten Weltkriegs an der Ostfront tätigen kaiserlichen und königlichen Großverbänden erstellt wurden.

Stichworte: Erster Weltkrieg, Österreich-Ungarn, Besetzung, Regelungen, Haager Konvention